

Odnos percipirane patnje hrvatskih izbjeglica 90ih i stavova prema izbjeglicama s Bliskog istoka

---

Jerkić, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:464789>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**ODNOS PERCIPIRANE PATNJE HRVATSKIH IZBJEGLICA 90-IH I STAVOVA
PREMA IZBJEGLICAMA S BLISKOG ISTOKA**

Diplomski rad

Iva Jerkić

Mentor: Dr. sc. Margareta Jelić

Zagreb, 2021.

IZJAVA

Pod punom moralnom odgovornošću izjavljujem da sam ovaj rad izradio/la samostalno te da u njemu nema kopiranih, prepisanih ili preuzetih dijelova teksta tuđih radova koji nisu propisno označeni kao citati s navedenim izvorom iz kojeg su preneseni.

U Zagrebu, 01.07.2021.

Iva Jerkić

SADRŽAJ

UVOD	1
<i>Svijest žrtve – globalna i regionalna</i>	2
<i>Ekskluzivna svijest žrtve</i>	2
<i>Inkluzivna svijest žrtve</i>	3
<i>Svijest žrtve specifična za događaj i kontekst Hrvatske</i>	3
<i>Centralnost viktimizacije vlastite grupe za identitet pojedinca</i>	4
<i>Još neke odrednice stavova</i>	5
<i>Naše istraživanje</i>	6
CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE	7
METODA	8
<i>Uzorak</i>	8
<i>Postupak</i>	8
<i>Instrumenti</i>	9
REZULTATI	12
RASPRAVA	17
ZAKLJUČAK	21
LITERATURA	22
PRILOG	24

Odnos percipirane patnje hrvatskih izbjeglica 90ih i stavova prema izbjeglicama s Bliskog istoka

The role of perceived victimization of Croatian refugees in the nineties and attitudes towards Middle Eastern refugees

Iva Jerkić

Sažetak: Kolektivno sjećanje na viktimizaciju u nedavnoj hrvatskoj povijesti povezano je s percepcijom doživljene patnje, što bi moglo djelovati na razvoj stavova prema današnjim izbjeglicama s Bliskog istoka. U zadnjih nekoliko godina Hrvatska se nalazi na važnom strateškom mjestu u migrantskoj krizi, zbog čega domicilno stanovništvo dolazi u kontakt s izbjeglicama. Dosadašnja istraživanja stavova Hrvata prema izbjeglicama pokazala su podijeljena mišljenja. U ovom smo istraživanju ispitali ulogu percipirane patnje Hrvata devedesetih na zauzimanje prosocijalnih ili hostilnih stavova prema današnjim izbjeglicama. Istraživanje je provedeno online anketom, a sudjelovalo je 313 sudionika. Rezultati pokazuju da inkluzivna svijest o patnjama izbjeglištva najbolje predviđa stavove prema izbjeglicama, točnije veću spremnost na pomaganje i manju sklonost pritvoru i kriminalizaciji izbjeglica s Bliskog istoka. S druge strane, regionalna ekskluzivna svijest žrtve dobro predviđa hostilne stavove – što je osoba sklonija percipirati razlike između iskustava dviju grupa, to će se jače zalagati za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica. Inkluzivna regionalna svijest žrtve nije se pokazala prediktivnom za stav prema izbjeglicama. Neke demografske i psihosocijalne odrednice povezane su s ovim stavovima - žene, „ljevičari“, visokoobrazovani i empatični su skloniji zauzimati prosocijalni stav, dok muškarci, „desničari“ i manje empatični tendiraju zauzeti hostilni stav. Centralnost viktimizacije za identitet pojedinca nije se pokazala značajnom odrednicom ovih stavova.

Ključne riječi: regionalna svijest žrtve, svijest žrtve specifična za događaj, viktimizacija, prosocijalni i hostilni stavovi

Abstract: The collective memory of victimization in the recent Croatian history is associated with the perception of the suffering experienced, which influences the forming of attitudes towards today's victims - refugees from the Middle East. In the recent years, Croatia has had a strategic position in the migrant crisis, which is the reason why the two groups come into contact. Previous surveys of Croats' attitudes towards refugees have shown divided opinions. We examined the role of the perceived suffering of Croats in the 1990s in taking prosocial or hostile attitudes towards today's refugees. The survey was conducted through an online survey and involved 313 participants. The results show that an inclusive victim consciousness of the suffering of refugees best predicts attitudes towards refugees, namely a greater willingness to help and a lower propensity to detain and criminalize refugees from the Middle East. On the other hand, the regional exclusive victim consciousness predicts the hostile attitudes well - the more inclined a person is to perceive the differences between the experiences of the two groups, the more they will advocate for the detention and criminalization of refugees. Inclusive regional victim consciousness did not prove to be predictive of attitudes towards refugees. Some demographic and psychosocial determinants correlate these attitudes - women, "leftists", highly educated and empathetic are more likely to take a prosocial stance, while men, "rightists" and the less empathetic tend to take a hostile stance. The centrality of victimization for the identity of the individual has not proved to be a significant determinant of these attitudes.

Keywords: regional victim consciousness, event specific victim consciousness, victimization, prosocial and hostile attitudes

UVOD

Hrvatska je jedna od zemalja Europske unije koja se brzo našla na udaru migrantske krize u rujnu 2015., upravo zbog svog geografskog položaja. Mnoge izbjeglice, na putu prema visokorazvijenim zemljama poput Njemačke, moraju proći ovaj dio Europe, a Hrvatska im često služi kao prijelazna točka. Ruta kroz Hrvatsku postala je važnija otkad je Mađarska počela provoditi protuizbjegličku politiku i krajem 2015. godine zatvorila granicu s Hrvatskom (BBC, 2015). Često se termini „migranti“ i „izbjeglice“ smatraju sinonimima, ali treba ih razlikovati. Pojam migrant označava osobu koja sudjeluje u prostornoj pokretljivosti stanovništva, a ona može biti dobrovoljna ili prisilna. Pojam izbjeglice uži je pojam i označava osobu koja migrira pod prisilom, a dolazi iz politički i ekonomski nestabilnog područja obilježenog ratnim stradanjima (Tadić, 2018). Dakle, ovdje govorimo isključivo o izbjeglicama koji najčešće ne ostaju u Hrvatskoj, iako mali broj njih zatraži azil. Koliko se god činili različitim, Hrvati i izbjeglice s Bliskog istoka dijele slično iskustvo – izbjeglištvo uslijed ratnih zbivanja i stradanja.

Ne tako davno i Hrvati su doživjeli rat na ovom području – Domovinski rat (1991.-1995.) u borbi za neovisnost Hrvatske. Stoga dio ljudi smatra da se pitanje današnjih izbjeglica s ratom zahvaćenih područja može usporediti s iskustvom Hrvata devedesetih godina prošlog stoljeća. U istraživanju stavova prema izbjeglicama, Baričević i Koska (2017) navode kako velik broj sudionika smatra da je izbjeglicama potrebno pružiti pomoć, kao što se i Hrvatskoj pružila. Nadalje, skloni su na pitanje izbjeglica gledati na humanitaran način i smatraju da je Hrvatska dobro postupila prihvaćajući izbjeglice. S druge strane, i dalje postoji dio ljudi koji izbjeglice percipiraju kao kulturalnu prijetnju i mogući problem sigurnosti – što govori u prilog tome da je mišljenje javnosti i dalje podijeljeno. Moguće je da razlika proizlazi iz različitog doživljaja patnje hrvatskih izbjeglica 90-ih u odnosu na današnje izbjeglice s Bliskog istoka pa bi razumijevanje uloge ranijih kolektivnih iskustava u oblikovanju stava prema izbjeglicama moglo pomoći u objašnjavanju različitih stavova. Kako to iskustvo rata može biti povezano sa razvojem prosocijalnih ili hostilnih stavova? Konkretno, hoće li način na koji se patnje Hrvata doživljavaju i uspoređuju s patnjama današnjih izbjeglica biti važan za formiranje stavova? U ovom radu pokušat ćemo dati odgovor na ta pitanja.

Svijest žrtve – globalna i regionalna

Psiholozi su relativno nedavno počeli istraživati kolektivnu svijest žrtve (Vollhardt, 2012) i kako ona utječe na međugrupne odnose. Kolektivna svijest žrtve je skup uvjerenja pojedinaca o viktimizaciji (odnosno percipiranoj patnji) vlastite grupe (najčešće etničke) kroz povijest, a oblikuje se kroz kolektivna sjećanja prenošena generacijama, kao i kroz kulturu te grupe (primjerice himne, povijesne knjige, obljetnice i slično) (Szabó i suradnici, 2020). Bar-Tal i suradnici (2009) su se u svom istraživanju usredotočili na štetne posljedice kolektivne svijesti žrtve kao načina razmišljanja koji proizlazi iz percepcije da je jedna skupina učinila namjernu, neopravdanu štetu s trajnim i teškim posljedicama za drugu skupinu. Time se stvara negativna kognitivna struktura situacije u kojoj je nanesena šteta, bila ona u sadašnjosti ili u prošlosti, zadržana u kolektivnom sjećanju.

Svijest žrtve može uvelike ovisiti o kontekstu – za neke je irelevantna jer njihova grupa nema iskustvo međugrupnog sukoba te je besmisleno slagati se s česticom poput „nijedan drugi narod nije pretrpio koliko i moj narod“ (Szabó i sur., 2020). Globalne usporedbe grupa (percepcija da su druge grupe širom svijeta patile na sličan ili različit način od naše grupe) mogu biti mjerodavne za jednu, a manje prihvatljive (ili neprihvatljive) za drugu grupu. Očekuje se kako se pouzdanije i valjanije procjene mogu dobiti na regionalnoj razini – primjerice, neke susjedne zemlje u srednjoistočnoj Europi su doživjele slična nasilna iskustva rata, okupacije i političkih režima, poput Mađara i Poljaka (Szabó i sur., 2020) pa bi usporedbe proživljene patnje u tom slučaju bile smislenije. Vollhardt i sur. (2021) smatraju da se ekskluzivna i inkluzivna svijest žrtve mogu odnositi na globalne i regionalne usporedbe, kao i na usporedbe specifične za sukob. Za svaki kontekst je važno procijeniti najprihvatljiviju razinu usporedbe.

Ekskluzivna svijest žrtve

Neki se fokusiraju na jedinstvenost i različitost proživljenog iskustva u usporedbi s iskustvom druge grupe, što se naziva ekskluzivnom svijesti žrtve (Tropp, 2012). Dakle, „ekskluzivnost“ se odnosi na bilo kakvo izdvajanje grupe od ostalih – po razini patnje, statusu žrtve, ozbiljnosti i trajanju viktimizacije (Vollhardt i Bilali, 2015). Jedan od primjera ekskluzivne svijesti žrtve je mentalitet opsade, uvjerenje da je ostatak svijeta

protiv nas i da nam želi naštetiti (Bar-Tal i Antebi, 1992). Ekskluzivna svijest žrtve predviđa negativne stavove i podršku hostilnoj, neprijateljskoj politici prema nekadašnjim počiniteljima, ali i onima koji nisu povezani s viktimizacijom te grupe, iako su i sami propatili na neki način (Vollhardt i sur., 2021). Istraživanje provedeno među sudionicima iz Ruande, Burundija i Konga (Vollhardt i Bilali, 2015) pokazalo je kako ekskluzivna svijest žrtve predviđa negativne stavove među grupama, uključujući nepovjerenje i socijalnu distancu. U izvornom radu Szabó i suradnika (2020), regionalna ekskluzivna svijest žrtve u vezi s povijesnom viktimizacijom predviđa podršku protuizbjegličkim politikama u Mađarskoj.

Inkluzivna svijest žrtve

Unatoč tome što se literatura usredotočuje na ekskluzivnu svijest, grupna viktimizacija također se može tumačiti na uključiv način. Točnije, ljudi mogu priznati da su i druge skupine također bile ili jesu žrtve i smatrati da je njihova patnja slična iskustvu vlastite grupe, što nazivamo *inkluzivnom sviješću žrtve* (Vollhardt, 2009). Pojam inkluzivne svijesti žrtve sugerira da zajednička iskustva nepovoljnog položaja, ugnjetavanja ili nasilja usmjerenih na grupe mogu pružiti osnovu za zajednički identitet među žrtvama (Vollhardt, Nair i Tropp, 2016). Svijest da su članovi vanjske grupe i sami žrtve (u određenom kontekstu), može smanjiti percepciju te grupe kao loše (Vollhardt i sur., 2021). Primjerice, Klar i suradnici (2013, prema Vollhardt i Bilali, 2015) navode da percipirane sličnosti između Holokausta i drugih genocida mogu potaknuti ljude na pomoć žrtvama iz drugih grupa. Murray (2008) je u svom istraživanju pokazao da su američki Japanci protestirali protiv etničkog profiliranja i pritvora muslimana zato što su se mogli poistovjetiti s njima upravo zbog maltretiranja Japanaca u SAD-u nakon Drugog svjetskog rata. Inkluzivna svijest žrtve prognozira pozitivnije, prosocijalne stavove prema vanjskoj grupi, kao što su Szabó i sur. (2020) pokazali u istraživanju stavova prema današnjim izbjeglicama na uzorku Mađara.

Svijest žrtve specifična za događaj i kontekst Hrvatske

Szabó i sur. (2020) tvrde da usporedbe temeljene na svijesti žrtve o specifičnom događaju snažnije predviđaju prediktore stavova prema onoj grupi čija iskustva podsjećaju na vlastita. Konkretno, Hrvati će uspoređivati izbjeglička iskustva svoje grupe

u prošlosti (devedesetih) i procijeniti koliko podsjećaju na sadašnju izbjegličku krizu s Bliskog istoka.

Svijest žrtve specifične za događaj može biti kompetitivna – kada članovi jedne grupe smatraju da su propatili više nego grupa s kojom su u sukobu/doticaju, ali i zajednička – kada su članovi grupe svjesni patnji druge grupe (Vollhardt, 2015). U principu se ne razlikuju u svojoj definiciji od inkluzivne i ekskluzivne svijesti žrtve, osim što je ovdje temelj usporedbe nanescena nepravda uzrokovana konkretnim događajem, a ne općenito percipirana razina patnje kroz prošlost. Povijesni okvir (poput Domovinskog rata) može utjecati na stavove prema vanjskoj grupi, a ovdje se bavimo upravo usporedbom percepcije proživljene patnje – Hrvata devedesetih i izbjeglica današnjice. Ratna agresija na Hrvatsku početkom devedesetih godina prošlog stoljeća izazvala je značajno iseljavanje, a procjenjuje se da je zbog rata i njegovih posljedica iz Hrvatske otišlo gotovo 500 000 ljudi (Nejašmić, 2014). Taj motiv za odlaskom je sličan onome što sada proživljavaju izbjeglice iz ratnih područja na Bliskom istoku, što bi moglo dovesti do pozitivnijih stavova prema toj grupi, ukoliko se ljudi poistovjete s njima.

Centralnost viktimizacije vlastite grupe za identitet pojedinca

Viktimizacija može biti psihološki istaknuta čak i ako je u prošlosti, a ne dio osobnog iskustva. Na primjer, u istraživanju provedenom među američkim Židovima 2013. godine pokazalo se da je Holokaust većini njih najvažniji aspekt njihova identiteta (Pew Research Center, 2013, prema Bilali i Vollhardt, 2019). Kolektivna viktimizacija je povezana s identitetom grupe i pojedinca, jer može objasniti trenutnu situaciju grupe i pojedinca – gdje i kako žive, činjenicu da su dijaspora ili kojim jezicima govore (Bilali i Vollhardt, 2019), što dalje rezultira većim osobnim interesom i istaknutošću viktimizacije grupe, to jest centralnošću viktimizacije grupe (Vollhardt i sur., 2021). Bilali (2012) definira centralnost identiteta (središnju važnost identiteta) kao stupanj važnosti i istaknutosti pripadanja grupi za identitet pojedinca, tj. njegovo samopoimanje. Centralnost identiteta povezana je s povećanom percepcijom prijete prema vlastitoj grupi (Leach i sur. 2008; Sellers i Shelton, 2003, prema Bilali, 2012). Neka istraživanja idu u prilog ideji da je percepcija viktimizacije grupe usko povezana s centralnošću viktimizacije za identitet pojedinca, jer se pokazalo kako iskustvo predrasuda ili diskriminacije grupe mogu ojačati važnost pripadnosti grupi (Jetten, Branscombe,

Schmitt i Spears, 2001) te da jača etnička identifikacija dovodi do povećane percepcije etničke viktimizacije kroz vrijeme (Bilali, 2012). Szabó i sur. (2020) su dobili nalaz da je centralnost viktimizacije grupe za identitet pojedinca značajno povezana s ekskluzivnom svijješću žrtve, te nešto manje s inkluzivnom. Sudeći prema tim nalazima, veća važnost viktimizacije grupe za identitet osobe može dovesti do povećane svijesti žrtve u oba smjera, odnosno povećati doživljaj da je vlastita grupa propatila više od drugih ali i doživljaj povezanosti s drugim grupama koje su propatile na sličan način. Centralnost viktimizacije grupe ovisi o pojedincu, baš kao i bilo koji drugi aspekt identifikacije grupe. Tako primjerice neki članovi grupe izražavaju želju da krenu dalje i usredotoče se na pozitivniju budućnost ili na druge aspekte kulture i povijesti svoje grupe (Vollhardt i Nair, 2018; Vollhardt i sur., 2021).

Još neke odrednice stavova

De Guissmé i Licata (2017) navode da članovi viktimizirane grupe mogu smatrati da je njihova patnja „zasjenjena“ patnjom druge grupe, ukoliko je ta patnja druge grupe više priznata u društvu i tako dovesti do razvoja negativnih stavova prema drugoj grupi. To dovodi do zaključka da nije važno čija su iskustva „teža“, već kako su ona prepoznata u društvu. Potrebna je određena doza *empatije* i mogućnosti zauzimanja perspektive drugih grupa kako bi se tuđa patnja priznala i prihvatila, a u konačnici dovela do pozitivnih međugrupnih stavova i ponašanja (Noor, Brown, Gonzalez, Manzi, Lewis, 2008). Davis (1983) razlikuje empatičku brigu i zauzimanje perspektive kao različite dijelove istog konstrukta, empatije. Osobe koje se uspješno mogu staviti u „tuđe cipele“ bit će socijalno kompetentnije, a osobe koje su visoko na empatičkoj brizi sklonije su nesebičnoj brizi za druge. Takve osobe će se vjerojatnije uključiti u pomaganje drugima, za razliku od manje empatičnih.

Vollhardt (2013) sugerira da je i politička orijentacija važan čimbenik u načinu doživljavanja međugrupnih odnosa, što može biti povezano sa stavovima prema vanjskoj grupi. Istraživanje provedeno na izraelsko-palestinskom uzorku pokazalo je da „desničari“ više podržavaju agresivnije, vojne intervencije, kao i oni koji su svoju grupu u većoj mjeri doživljavali žrtvom nego drugu grupu (Schori-Eyal, Halperin i Bar-Tal, 2014). Neka istraživanja pokazuju da postoji određena poveznica između političke orijentacije i empatije. „Desničari“ su skloniji od „ljevičara“ iskazivati empatiju prema

obitelji i svojoj naciji. „Ljevičari“ više empatije imaju za prijatelje, svijet i svjetske probleme, kao i životinje u odnosu na „desničare“. (Waytz, Iyer, Young i Graham, 2016). Hasson i suradnici (2018) u svom radu navode nekoliko zaključaka iz raznih istraživanja, poput toga da ljudi koji podržavaju liberalnu politiku općenito doživljavaju više empatije. Suprotno tome, konzervativniji ljudi izražavaju manje empatičke brige za druge. Također, politički liberalnije osobe često nevolje drugih ljudi atribuiraju eksternalno (npr. opažaju nepravedne društvene prakse i strukture kao uzročnike siromaštva) i više suosjećaju s njima, dok konzervativci češće u takvoj situaciji atribuiraju internalno (npr. lijenost i uporaba droga kao uzročnici siromaštva) i manje suosjećaju s drugima. Sve u svemu, ove studije sugeriraju da liberali mogu biti empatičniji prema drugim grupama od konzervativaca.

Naše istraživanje

Povijesna sjećanja na viktimizacije iz prošlosti mogu povećati grupnu solidarnost i ojačati grupni identitet, ali viktimizacija grupe može se također koristiti za pružanje moralne legitimnosti sadašnjim i budućim agresivnim pothvatima grupe (Wohl i Branscombe, 2008, prema Bilali, 2012). U uzorku Vollhardt i Bilali (2015) percipirana viktimizacija je dosljedno predviđala manje negativnih i više pozitivnih međugrupnih ishoda. Neki prethodni nalazi pokazuju negativne učinke osobne viktimizacije na međugrupne stavove u drugim kontekstima (npr. Canetti-Nisim i sur., 2009; Elcheroth, 2006, prema Vollhardt i Bilali, 2015). Međutim, osobna viktimizacija može motivirati i pozitivne međugrupne stavove i ponašanja (Vollhardt, 2009). Szabó i sur. (2020) su u svom istraživanju došli do zaključka kako regionalna ekskluzivna svijest žrtve predviđa podršku pritvoru i kriminalizaciji, a regionalna inkluzivna svijest žrtve predviđa uključenost u pomaganje izbjeglicama i općenito pozitivnije stavove prema istima. Također, smatraju da je svijest žrtve o specifičnom događaju jači prediktor stavova nego regionalna svijest žrtve. Naše istraživanje se vodi ovim nalazima odnosno nastoji ih dodatno provjeriti u drugom kontekstu. Hrvatska se strateški i geografski nalazi na udaru migrantskog vala i ljudi su se susretali i susretat će se s izbjeglicama. U kolektivnom sjećanju još su patnje Hrvata proživljene u ratnim stradanjima i izbjeglištvu, što dovodi do razvoja svijesti žrtve – a na koji način i koliko snažno se ona manifestira te kako se

reflektira na međugrupne stavove, dosad se nije istraživalo na ovom području. Upravo zato smo odlučili provjeriti koliko svijest o patnjama (i način na koji se ona doživljava) vlastitog naroda u nedavnoj prošlosti oblikuje stavove prema izbjeglicama s Bliskog istoka.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj ovog istraživanja je ispitati ulogu percipirane patnje hrvatskih izbjeglica 90ih na zauzimanje prosocijalnih ili hostilnih stavova prema izbjeglicama s Bliskog istoka.

Problem 1: Ispitati ulogu percipirane patnje, inkluzivne i ekskluzivne svijesti žrtve, svijesti žrtve o specifičnom događaju, centralnosti viktimizacije i empatije, kao i nekih demografskih karakteristika u objašnjenju stava Hrvata prema podršci pritvoru i kriminalizaciji izbjeglica.

Hipoteza 1: Očekujemo da će regionalna ekskluzivna i inkluzivna svijest te svijest žrtve specifična za događaj, kao i rod, politička orijentacija, razina obrazovanja, centralnost viktimizacije i empatija, imati značajan doprinos u objašnjenju individualnih razlika pri stavu prema podršci pritvora i kriminalizacije izbjeglica. Konkretnije, muškarci, „desničari“, manje obrazovani i manje empatični sudionici će se jače zalagati za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica. Nadalje, oni koji smatraju patnje Hrvata neusporedivim i jedinstvenim općenito te manje vide sličnosti sa sadašnjim izbjeglicama i oni kojima je viktimizacija vlastite grupe važna za razvoj identiteta će se također u većoj mjeri zalagati za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica.

Problem 2: Ispitati ulogu percipirane patnje, inkluzivne i ekskluzivne svijesti žrtve, svijesti žrtve o specifičnom događaju, centralnosti viktimizacije i empatije, kao i nekih demografskih karakteristika u objašnjenju stava Hrvata prema osobnoj uključenosti u pomaganje izbjeglicama.

Hipoteza 2: Očekujemo da će rod, politička orijentacija, razina obrazovanja i empatija, centralnost viktimizacije, kao i regionalna inkluzivna i ekskluzivna svijest žrtve i svijest žrtve specifična za događaj, imati značajan doprinos u objašnjenju individualnih razlika pri stavu prema osobnoj uključenosti u pomaganje izbjeglicama. Žene, visokoobrazovani, „ljevičari“, empatičniji će biti skloniji osobno se uključiti u pomaganje izbjeglicama, kao

i oni koji smatraju da se hrvatsko iskustvo (općenito i konkretno devedesetih) može usporediti sa iskustvom današnjih izbjeglica. Također, oni koji percipiraju veću sličnost doživljene patnje između dviju grupa te im viktimizacija nije centralna za razvoj osobnog identiteta, bit će skloniji uključiti se u pomaganje izbjeglicama.

METODA

Uzorak

Istraživanje je provedeno sa 313 sudionika. Prosječna dob sudionika je 35 godina (raspon godina od 19 do 75), od kojih je 65.8% žena. Većina (52.7%) ima fakultetsko obrazovanje ili višu školu, 29.3% srednju stručnu spremu, a 17.5% je studenata. Jedna osoba ima samo završenu osnovnu školu. Što se bračnog statusa tiče, polovica sudionika je neudana/neoženjena (49.8%), dok drugu polovicu čine oni u (van)bračnoj zajednici (45.3%), rastavljeni (0.04%, odnosno 12 sudionika) i udovci/udovice (3 sudionika). Podjela prema političkoj orijentaciji tendira normalnoj distribuciji, uz najveći udio onih koji se smatraju centrom.

Postupak

Ovo je istraživanje dio jednog većeg međunarodnog istraživanja koje je odobrilo etičko povjerenstvo nadležne institucije. Istraživanje se provodilo putem online ankete od 1.10.2020. do 17.02.2021. i to putem društvene mreže Facebook. Učlanjivanjem u Facebook grupe (najčešće s više tisuća članova) određenih gradova, naselja i oglasnika i objavom poziva na istraživanje u takvim grupama nastojalo se zahvatiti što veći i raznolikiji uzorak sudionika iz različitih dijelova Hrvatske. Naime, u takvim grupama se nalaze ljudi različite dobi, obrazovanja i zanimanja čime smo nastojali povećati heterogenost uzorka odnosno smanjiti njegovu pristranost. U svakoj grupi je objavu ankete pratila jednaka uputa o svrsi istraživanja, trajanju i anonimnosti, mogućnosti odustajanja u bilo kojem trenutku te sa zahvalom za sudjelovanje. Svaki sudionik je prvo odabrao državu (u ovom slučaju Hrvatsku), svoju etničku pripadnost i dao suglasnost za sudjelovanje u istraživanju. Istraživanju je pristupilo 316 sudionika, ali troje nije dalo pristanak za obradu podataka u istraživačke svrhe te njihovi podaci nisu uzeti u obzir.

Instrumenti

Većina skala se koristi prvi put u Hrvatskoj te ih je bilo potrebno prevesti na hrvatski jezik. Pri tome su poštovani najviši standardi te su skale paralelno dvostruko prevedene od strane stručnjaka psihologa i zatim su razlike u prijevodima usuglašene. Kako je ovo istraživanje dio većeg međunarodnog istraživanja, nakon provedenog grupnog usuglašavanja, prijevod je dodatno usklađen s prijevodima drugih zemalja u kojima se istraživanje provodi (Srbija i Bosna i Hercegovina). U konačnici, razumljivost skala je provjerena na nekoliko osoba različite dobi i stupnja obrazovanja pri čemu je dobivena pozitivna povratna informacija. Istraživanje je uključivalo i druge skale, ali ovdje su predstavljene samo one koje su predmet interesa ovog rada. Sve skale su Likertovog tipa, a rezultat se formira prosjekom odgovora na pojedinim tvrdnjama (prethodno se rekodiraju negativne tvrdnje ako ih skala sadrži).

Ekskluzivna i inkluzivna regionalna svijest žrtve

U ovom istraživanju korištena je skala regionalne svijesti žrtve (skraćena verzija, prema Vollhardt i sur., 2021). Sastoji se od dvije subskale – regionalna ekskluzivna i regionalna inkluzivna regionalna svijest žrtve - a zadatak sudionika bio je odrediti u kojem se stupnju slažu s tvrdnjama na skali od 1 („Uopće se ne slažem“) do 7 („Potpuno se slažem“).

Regionalna ekskluzivna svijest žrtve ima 4 čestice, a primjer korištene čestice za ekskluzivnu svijest je: „Nijedan drugi narod u regiji nije prošao kroz ista stradanja kao Hrvati.“ Viši rezultat na ovoj skali upućuje na veću razvijenost konstrukta, odnosno osoba će biti sklonija smatrati iskustva Hrvata jedinstvenima i neusporedivima s iskustvima drugih naroda regije. Skala ima visoku razinu pouzdanosti uz vrijednost Cronbach alfa .91 na našem uzorku, dok je u originalu ta vrijednost iznosila .89.

Regionalna inkluzivna svijest žrtve također ima 4 čestice, a jedna od njih je i: „Tijekom povijesti, drugi su narodi u regiji stradali u istoj mjeri kao i Hrvati.“. Viši rezultat na ovoj skali upućuje na osobu koja je sklonija percipirati sličnost između patnji

Hrvata i drugih naroda regije. I ova skala pokazuje izvrsnu pouzdanost uz Cronbach alfa .90, a u izvornom radu .83.

Centralnost viktimizacije grupe

Skraćena skala centralnošću viktimizacije grupe (Szabó, Vollhardt i Mésárosz, 2020) sadrži 4 čestice (Cronbach alfa iznosi .83), a sudionik je trebao označiti stupanj slaganja s tvrdnjama na skali od 1 („Uopće se ne slažem“) do 7 („Potpuno se slažem“). Primjer čestice je: „Važno mi je pamtiti i prenositi priče o teškim stradanjima Hrvata na sljedeće generacije.“ Viši rezultat na ovoj skali znači da je viktimizacija vlastite grupe od osobne važnosti sudioniku, odnosno zauzima centralno (važno) mjesto u razvoju identiteta osobe i budućih naraštaja. Razina pouzdanosti je dobra, Cronbach alfa iznosi .79.

Svijest žrtve o specifičnom događaju

Szabó i sur. (2020) su razvili skalu inkluzivne svijesti žrtve o specifičnom događaju (Cronbach alfa .83). Sadrži 8 čestica, a „specifičan događaj“ je izbjeglička situacija Mađara 1956. godine, gdje su stotine tisuća ljudi deportirane nakon pada Revolucije. Prevedena je na hrvatski jezik i prilagođena je našem uzorku. Hrvatsko iskustvo rata uključivalo je i patnje i stradanja, a mnogi su Hrvati u to vrijeme bili prognanici i izbjeglice. Skala sadrži 9 čestica, jednu više od izvorne skale. Originalno pitanje o mađarskom iskustvu izbjeglica je podijeljeno u dvije čestice – jedna traži usporedbu patnje izbjeglica s patnjama Hrvata, a druga usporedbu razine stradanja te dvije grupe. Skala sadrži i pozitivne, odnosno inkluzivne tvrdnje („Stupanj stradanja izbjeglica usporediv je s patnjom hrvatskih izbjeglica 90ih.“) kao i negativne tvrdnje („Iako izbjeglice pate, iskustva hrvatskih izbjeglica 90ih bila su mnogo ozbiljnija.“). Stupanj slaganja s tvrdnjama je bio na skali od 1 („Uopće se ne slažem“) do 7 („Potpuno se slažem“). Viši rezultat na ovoj skali upućuje na izraženiju percepciju sličnosti između izbjegličke situacije Hrvata devedesetih i sadašnje situacije izbjeglica s Bliskog istoka. Skala se zove inkluzivna svijest žrtve o specifičnom događaju, ali dalje u tekstu će se navoditi samo kao svijest žrtve o specifičnom događaju, jer nema svoj ekskluzivni ekvivalent. Cronbach alfa iznosi .89, što znači da je razina pouzdanosti skale izvrsna.

Empatija

Skala empatije (Davis, 1983) prevedena je na hrvatski jezik i sadrži 9 čestica – 4 čestice se odnose na empatičnu brigu („Često me dirnu stvari koje se događaju.“), a ostalih 5 na zauzimanje perspektive („Kada sam ljut na nekoga, obično pokušavam „staviti se u njegove cipele“ na kratko.“). Subskala empatične brige u prijašnjem istraživanju ima pouzdanost .78, dok zauzimanje perspektive postiže vrijednost Cronbach alfa .72. Stupanj slaganja s tvrdnjama je bio na skali od 1 („Uopće se ne slažem“) do 7 („Potpuno se slažem“). Viši rezultat upućuje na veću razvijenost konstrukta kod osobe, dakle osoba je empatičnija. U ovom istraživanju pouzdanost skale je na prihvatljivoj razini, uz vrijednost Cronbach alfa .68 (empatična briga .59, a zauzimanje perspektive .57). Iako sadrži dvije subskale, ovu skalu je opravdano koristiti kao jednu jer su dio istog konstrukta (Davis, 1983).

Podrška za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica

Kao mjeru negativnog stava prema izbjeglicama koristili smo Skalu podrške za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica (Szabó i sur., 2020). Skala je prevedena na hrvatski jezik i ima 7 čestica. Izbačena je jedna čestica iz izvornog oblika, o specifičnom zakonu koji u Hrvatskoj ne postoji. Stupanj slaganja s tvrdnjama je bio na skali od 1 („Uopće se ne slažem“) do 7 („Potpuno se slažem“). Primjer čestice je: „Izbjeglice bi trebalo oštro kazniti ako uđu u Hrvatsku izvan graničnih prijelaza.“, a viši rezultat znači da se osoba u većoj mjeri zalaže za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica. Pouzdanost ove skale je visoka, Cronbach alfa iznosi .89, dok je u izvornom radu pouzdanost .94.

Osobna uključenost u pomaganje izbjeglicama

Skala osobne uključenosti u pomaganje izbjeglicama (Szabó i sur., 2020) poslužila je kao bihevioralna mjera pozitivnog stava prema izbjeglicama. Prevedena je na hrvatski jezik i sadrži 3 čestice sa stupnjevima slaganja od 1 („Uopće se ne slažem“) do 7 („Potpuno se slažem“). Primjer čestice glasi: „Aktivno sam uključen u pomaganje izbjeglicama“. Osoba koja je ostvarila viši rezultat na ovoj skali će biti sklonija osobno se uključiti u pomaganje izbjeglicama. Skala pokazuje dobru pouzdanost, uz vrijednost Cronbach alfa .86, gotovo jednako kao i u prethodnom istraživanju, .87.

REZULTATI

Prije same obrade podataka, utvrdili smo kako su distribucije rezultata sudionika relativno normalne (distribucije prikazane u prilogu) i opravdano je koristiti parametrijsku statistiku. Dobiveni rezultati su obrađeni u programu SPSS, a provedene su dvije multivarijatne regresijske analize kako bismo na temelju različitih prediktora otkrili što i na koji način je povezano sa stavovima o pritvoru i kriminalizaciji izbjeglica, odnosno osobnoj uključenosti u pomaganje izbjeglicama.

U tablici 1 navedene su aritmetičke sredine i standardne devijacije za sve varijable uključene u obradu podataka. Sociodemografski podaci, odnosno frekvencije pojedinih kategorija, prikazani su u prilogu (slike 1-5).

Tablica 1 Deskriptivna statistika varijabli ($N=313$)

<i>Varijabla (raspon skale za odgovore)</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Regionalna ekskluzivna svijest žrtve (1-7)	2.9	6.92
Regionalna inkluzivna svijest žrtve (1-7)	5.1	6.05
Centralnost viktimizacije(1-7)	4.3	6.23
Inkluzivna svijest žrtve o specifičnom događaju (1-7)	4.1	13.61
Empatija (1-7)	5.4	7.88
Podrška pritvoru i kriminalizaciji (1-7)	3.4	12.18
Osobna uključenost u pomaganje izbjeglicama (1-7)	2.7	5.34

Legenda: M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija

Na skali podrške pritvoru i kriminalizaciji aritmetička sredina odgovora iznosi 3.42 što upućuje na to da su sudionici zauzimali neutralan stav (do blago negativan) prema pritvoru i kriminalizaciji izbjeglica. Također, rezultati pokazuju da sudionici u ovom istraživanju nisu skloni osobno se uključiti u pomaganje izbjeglicama ($M=2.72$).

Regionalna ekskluzivna svijest žrtve je umjereno nisko razvijena ($M=2.94$), što znači da sudionici nisu skloni smatrati iskustva Hrvata i drugih naroda u regiji toliko različitima. Na tom tragu, regionalna inkluzivna svijest je jače izražena ($M=5.08$) i ide u prilog prethodnom nalazu – sudionici su skloni percipirati ta iskustva relativno sličnima. Sudionici u vrlo maloj mjeri smatraju viktimizaciju osobno važnom (centralnom) za svoj identitet ($M=4.32$). Kada uspoređuju konkretan, specifičan događaj, kao što je izbjeglička situacija Hrvata devedesetih sa sadašnjom izbjegličkom situacijom, nalazi idu u istom smjeru. Sudionici na skali svijesti žrtve o specifičnom događaju ne smatraju iskustva Hrvata puno ozbiljnijima i posebnijima od iskustava sadašnjih izbjeglica ($M=4.1$). Sudionici su u prosjeku iskazivali umjereno visoku razinu empatije ($M=5.42$).

Tablica 2. Koeficijenti Pearsonovih korelacija između svih varijabli

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Rod	1	-.05	.03	-.18**	-.01	.05	-.03	.13*	.23**	-.24**	.23**
2. Dob		1	-.06	.01	.06	-.07	-.05	.02	-.06	.09	-.07
3. Stupanj obrazovanja			1	-.10	-.21**	.02	-.10	.14*	.12*	-.18**	.22**
4. Politička orijentacija				1	.34**	-.15**	.45**	-.30**	-.09	.43**	-.38**
5. Regionalna ekskluzivna svijest žrtve					1	-.29**	.61**	-.38**	-.09	.42**	-.26**
6. Regionalna inkluzivna svijest žrtve						1	-.11*	.31**	.32**	-.24**	.23**
7. Centralnost viktimizacije							1	-.30**	-.03	.34**	-.23**
8. Svijest žrtve o specifičnom događaju								1	.23**	-.62**	.54**
9. Empatija									1	-.34**	.33**
10. Podrška pritvoru i kriminalizaciji										1	-.63**
11. Uključenost u pomaganje izbjeglicama											1

Legenda: 1- rod, 2- dob, 3- stupanj obrazovanja, 4- politička orijentacija, 5- regionalna ekskluzivna svijest žrtve, 6- regionalna inkluzivna svijest žrtve, 7- centralnost viktimizacije (centralnost viktimizacije grupe za identitet pojedinca), 8- svijest žrtve o specifičnom događaju, 9- podrška pritvoru i kriminalizaciji, 10- uključenost u pomaganje izbjeglicama (osobna uključenost u pomaganje izbjeglicama), 11- empatija ; *= p <.05, **=p <.01

U tablici 2 prikazana je korelacijska matrica varijabli u našem istraživanju. Možemo primijetiti da svi potencijalni prediktori osim dobi, značajno koreliraju s kriterijima (podrška pritvoru i kriminalizaciji te osobna uključenost u pomaganje izbjeglicama). Kako dob nije povezana ni s prediktorskim varijablama nismo je uključili u daljnje analize. Dobivene povezanosti među varijablama u ovom istraživanju su uglavnom niske, ali značajne. Tek je manji dio umjerenih korelacija. Podrška pritvoru i kriminalizaciji, kao prva kriterijska varijabla, najsnažnije korelira sa svijesti žrtve o specifičnom događaju i ta je korelacija negativna. Dakle, što osoba više smatra izbjegličku situaciju Hrvata devedesetih drukčijom i ozbiljnijom od sadašnjih izbjeglica, to će se jače zalagati za pritvor izbjeglica. Suprotan odnos tj. umjerena pozitivna korelacija je dobivena između istog prediktora, odnosno inkluzivne svijesti žrtve o izbjeglištvu, i drugog kriterija, osobne uključenosti u pomaganje izbjeglicama. Osoba je spremnija uključiti se u pomaganje kada patnje i stradanja ljudi u te dvije izbjegličke situacije smatra sličnima. Oba kriterija imaju najveću korelaciju jedan s drugim (očekivano negativnu), vjerojatno kao posljedicu toga da se radi o dvije mjere stava prema izbjeglicama koji sadrže izraženiju bihevioralnu komponentu. Regionalna ekskluzivna svijest žrtve je u umjereno visokoj korelaciji s centralnošću, što znači da je osoba koja smatra patnju grupe važnijom za svoj identitet ujedno sklonija tu patnju vidjeti kao jedinstvenu i neusporedivu s drugima. Od kontrolnih varijabli, politička orijentacija (prilog, slika 5) se pokazala najsnažnije povezanom s gotovo svim uključenim varijablama, no najviše sa podrškom pritvoru i centralnošću viktimizacije grupe za identitet pojedinca, čemu „desničari“ tendiraju. „Ljevičari“ su skloniji prosocijalnom stavu, kao što je uključenost u pomaganje izbjeglicama. Viši rezultat na varijabli političke orijentacije označava izraženije desničarske, konzervativnije stavove, a niži ljevičarske, liberalnije stavove. Što se tiče roda, viši rezultat označava ženski rod, a niži muški. Žene su sklonije izražavanju prosocijalnog, a muškarci hostilnijeg stava. Iako slabije, te povezanosti su ipak značajne.

Na istraživačke probleme ćemo odgovoriti dvjema regresijskim analizama za dva kriterija i predstaviti rezultate u daljnjem tekstu.

Tablica 3. Rezultati multivarijantne regresijske analize za kriterij podrška pritvoru i kriminalizaciji (N=313)

<i>Varijabla</i>	<i>Beta</i>	<i>p</i>
Rod	-.11	.012
Najviši završeni stupanj obrazovanja	-.04	.318
Politička orijentacija	.20	.001
Regionalna ekskluzivna svijest žrtve	.16	.003
Regionalna inkluzivna svijest žrtve	.05	.286
Centralnost	.01	.819
Svijest žrtve o specifičnom događaju	-.45	.001
Empatija	-.19	.001

$$R^2=.516, F(8, 304)= 40.47, p < .01$$

Legenda: Beta – standardizirani koeficijent korelacije; p – statistička značajnost

U tablici 3 prikazani su rezultati multivarijatne regresijske analize za kriterij podrška pritvoru i kriminalizaciji ($N=313$). Odabrani prediktori objašnjavaju 51.6% ukupne varijance. Statistički značajne kontrolne varijable za predikciju stavova podrške pritvoru i kriminalizaciji izbjeglica su rod (muškarci skloniji podršci) i politička orijentacija („desničari“ tendiraju podršci pritvaranja i kriminalizacije izbjeglica). Dalje, što je više razvijena regionalna ekskluzivna svijest žrtve kod osobe, veća je vjerojatnost da će ona podržavati pritvor i kriminalizaciju izbjeglica. Za razliku od toga, što osoba ima jače razvijenu svijest žrtve o specifičnom događaju, odnosno izbjeglištvu, to će izražavati manju podršku za pritvaranje i kriminalizaciju izbjeglica, kao i osobe koje su niže na empatiji.

Tablica 4. *Rezultati multivarijatne regresijske analize za kriterij osobna uključenost u pomaganje izbjeglicama ($N=313$)*

<i>Varijabla</i>	<i>Beta</i>	<i>p</i>
Rod	.09	.046
Najviši završeni stupanj obrazovanja	.12	.010
Politička orijentacija	-.21	.001
Regionalna ekskluzivna svijest žrtve	-.007	.911
Regionalna inkluzivna svijest žrtve	-.001	.989
Centralnost	-.004	.947
Svijest žrtve o specifičnom događaju	.41	.001
Empatija	.19	.001

$$R^2=.412, F(8, 304)= 26.59, p < .01$$

Legenda: Beta – standardizirani koeficijent korelacije; p – statistička značajnost

Rezultati multivarijatne regresijske analize za kriterij osobna uključenost u pomaganje izbjeglicama (N=313) prikazani su u tablici 4. Odabrani prediktori objašnjavaju 41.2% ukupne varijance kriterija. Tomu statistički značajno pridonose kontrolne varijable rod i najviši završen stupanj obrazovanja (žene i visokoobrazovani su skloniji biti osobno uključeni u pomaganje izbjeglicama), ali i politička orijentacija („ljevičari“ više skloni osobno pomagati). Što osoba postiže viši rezultat na inkluzivnoj svijesti žrtve o specifičnom događaju i empatiji, to je veća vjerojatnost da je uključena u pomaganje izbjeglicama.

RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati ulogu percipirane patnje hrvatskih izbjeglica 90ih na zauzimanje prosocijalnih (uključenost u pomaganje izbjeglicama) ili hostilnih (podrška pritvoru i kriminalizaciji izbjeglica) stavova prema izbjeglicama s Bliskog istoka. Rezultati pokazuju da će se muškarci, „desničari“ i manje empatične osobe više zalagati za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica, dok se razina obrazovanja i centralnost viktimizacije grupe nisu pokazali kao značajni prediktori takvog stava. Također, regionalna ekskluzivna svijest žrtve i svijest žrtve specifična za događaj su značajno pridonijele objašnjenju varijance. Specifično, osoba sklona mišljenju da su patnje Hrvata jedinstvene i neusporedive s patnjama drugih naroda u regiji zauzimat će hostilnije stavove i prema izbjeglicama. Suprotno tome, osoba koja percipira veću sličnost između izbjegličke situacije Hrvata devedesetih i sadašnje situacije izbjeglica s Bliskog istoka manje će se zalagati za pritvor i kriminalizaciju izbjeglica. U drugoj hipotezi nalazi su potvrdili da će žene, „ljevičari“, visokoobrazovani i oni empatičniji biti skloniji uključiti se u pomaganje izbjeglicama. Centralnost viktimizacije grupe ipak nije imala značajnu ulogu u objašnjenju zauzimanja prosocijalnog stava. Zanimljivo je kako ni regionalna inkluzivna svijest žrtve ne objašnjava uključenost u pomaganje izbjeglicama, iako bi se na temelju dosadašnjih nalaza u ovom području očekivalo da će oni koji patnje Hrvata vide usporedivima i sličnima patnjama drugih naroda u regiji biti skloniji zauzimanju prosocijalnog stava i prema izbjeglicama. Zato svijest žrtve specifična za događaj dobro

predviđa uključenost u pomaganje – osoba koja je sklona percepciji sličnosti između sadašnjih izbjeglica i konkretne situacije Hrvata devedesetih vjerojatnije će biti osobno spremna pomoći izbjeglicama.

Pitanja oko statusa žrtve pokreću unutargrupne i međugrupne usporedbe, a upravo su one temelj kolektivne svijesti žrtve. Kada članovi viktimizirane grupe uspoređuju svoje proživljene patnje s patnjama druge grupe, dolazi do komparativne svijesti žrtve, odnosno međugrupnih usporedbi viktimizacije (Bilali i Vollhardt, 2019). Već smo spominjali da te usporedbe mogu biti u smjeru sličnosti (inkluzivna svijest žrtve) ili razlika (ekskluzivna svijest žrtve) te globalne, regionalne ili specifične za neki sukob. Najviše se istraživala upravo svijest žrtve specifična za određeni sukob, poput sukoba protestanata i katolika u Sjevernoj Irskoj ili izraelskih Židova i Palestinaca (Vollhardt i Bilali, 2015). Istraživanje Szabó i sur. (2020) jedno je od rijetkih koji se bave regionalnom sviješću žrtve, a uvode pojam svijest žrtve specifične za događaj (ne isključivo za sukob). Prema njihovim nalazima, inkluzivna svijest žrtve specifične za događaj ima medijatorsku ulogu između regionalne inkluzivne svijesti žrtve i stavova prema izbjeglicama. U našem istraživanju regionalna inkluzivna svijest nije značajno objasnila stavove prema izbjeglicama, no uzmemo li u obzir da je u podlozi regionalne inkluzivne svijesti žrtve zapravo svijest žrtve specifična za događaj, takvi nalazi imaju smisla. Specifična svijest žrtve jače predviđa međugrupne stavove od generaliziranih globalnih, pa i regionalnih svijesti žrtve, koje ne konkretiziraju grupu, vrijeme ili događaj za usporedbu (Szabó i sur., 2020). No, smisleno je baviti se regionalnom sviješću žrtve kada imamo nekoliko nacija (grupa) koje su propatile pod istim režimima, ratovima ili imaju slična iskustva okupacije i podjele teritorija (Vollhardt i sur., 2021). Ovo istraživanje je dio većeg, međunarodnog istraživanja koje obuhvaća Hrvatsku, Srbiju i Bosnu i Hercegovinu – regiju koja je devedesetih propatila od izbjeglištva, ratnih stradanja i izmjene političkih režima. Stoga možemo očekivati da će doživljaj zajedničke ili slične patnje u prošlosti pridonositi empatiji s drugim grupama koje pate i pozitivnijim međugrupnim stavovima, posebno onima usmjerenim na pomaganje onima koji pate.

Vollhardt i Bilali (2015) u svom istraživanju sugeriraju da inkluzivna i ekskluzivna svijest žrtve nisu dijelovi istog konstrukta, već zasebni konstrukti. Navode da buduća istraživanja trebaju uključivati više čestica koje se odnose na različite načine shvaćanja kolektivne svijesti žrtve, jer se mogu izvući različiti zaključci temeljeni na

grupnoj viktimizaciji. Szabó i sur. (2020) također navode da su čestice regionalne inkluzivne i ekskluzivne svijesti žrtve zasićene različitim faktorima. U tablici 2 vidi se da su regionalna ekskluzivna i inkluzivna svijest žrtve na našem uzorku negativno povezane jer je njihov smisao oprečan, ali to nam ništa ne govori o njihovoj faktorskoj zasićenosti. Buduća istraživanja bi se trebala pozabaviti definiranjem i razlikom ovih konstrukata. Neka sadašnja istraživanja sugeriraju da su ekskluzivna svijest žrtve i inkluzivna svijest žrtve za specifičan događaj zapravo suprotni krajevi istog konstrukta (Szabó i sur., 2020). Pogledamo li korelacije, vidjet ćemo kako su svijest žrtve specifična za događaj i regionalna ekskluzivna svijest žrtve obrnuto proporcionalne jedna drugoj, a u tablici 2 se jasno vidi smjer te povezanosti. Još važnije, ta je povezanost veća od povezanosti ekskluzivne i inkluzivne regionalne svijesti žrtve. Dakle, što je osoba sklonija percipirati sličnosti između određenog događaja i iskustva druge grupe, to će manje smatrati općenita iskustva dviju grupa različitima.

Vanjska prijetnja i viktimizacija su često čimbenici koji ujedinjuju pripadnike neke grupe, jer povećaju unutarnju koheziju (Coser, 1956, prema Bilali i Vollhardt, 2019). Prenošenjem pripovijesti o žrtvama, procesom stvaranja identiteta i zamjenskom viktimizacijom, ljudi se mogu identificirati kao žrtve iako nisu osobno doživjeli viktimizaciju (Bar-Tal i sur., 2009; Lickel, Miller, Stenstrom, Denson i Schmader, 2006; Vollhardt, 2012; Wayment, 2004, prema Bilali i Vollhardt, 2019). Na kolektivnoj razini, povijesna sjećanja stvaraju sadržaj grupnog identiteta. Kako se povijest grupe prikazuje u društvu može utjecati na to koliko snažno i na koji način se pojedinac identificira s vlastitom grupom (Bilali, 2012). Ferguson i sur. (2010) navode da neki pojedinci mogu sve članove grupe doživljavati kao žrtve zbog povijesne viktimizacije i narativa u društvu, dok drugi žrtvama smatraju samo one koji su izravno propatili. Te razlike izravno utječu na psihološke posljedice i stavove prema političkim procesima i svime povezanim s tim događajem. Primjerice, Elcheroth (2006) navodi da izravne žrtve nasilja manje podržavaju humanitarna prava vanjske grupe nego ljudi koji nisu izravno viktimizirani, dok je podrška humanitarnom pravu bila veća u onim zajednicama koje su imale veći broj žrtava rata.

Empatija se pokazala vrlo prediktivnom za zauzimanje prosocijalnih i hostilnih stavova. Empatija - koja uključuje empatičnu brigu (sposobnost suosjećanja s drugima) i zauzimanje perspektive (sposobnost „stavljanja u tuđe cipele“) - trebala bi olakšati

prepoznavanje i zamišljanje iskustva drugih grupa žrtava i vidjeti sličnosti s iskustvima vlastite grupe (Vollhardt i sur., 2021). U ovom smo radu empatiju gledali kao jedinstven konstrukt operacionaliziran kao crta ličnosti, no buduća istraživanja bi se mogla pozabaviti različitim konceptualnim dijelovima empatije, kao i međugrupnom empatijom. Poprilično neistražena je (teorijska) poveznica političke orijentacije i svijesti žrtve. Čini se da su liberalniji „ljevičari“ skloniji prosocijalnim međugrupnim stavovima, dok konzervativniji „desničari“ zauzimaju hostile stavove prema drugoj grupi. Bilo bi dobro istražiti mogućnost medijacijskog utjecaja svijesti žrtve na odnos političke orijentacije i stavova prema socio-političkim temama poput izbjeglica.

Nekoliko je metodoloških nedostataka ovog istraživanja. Istraživanjem smo nastojali obuhvatiti što reprezentativniji uzorak, ali problematiku online ankete nismo izbjegli. Činjenica je da se uzorak sastoji od dvije trećine žena, a polovica uzorka je visokoobrazovana – što otežava generalizaciju rezultata. Također, prosječna dob sudionika je 35 godina, ali najčešća dob u uzorku je oko 26 godina. Ti sudionici nisu doživjeli rat niti izbjeglištvo i pitanje je kakvi bi rezultati bili kada bi se istraživanje baziralo na ljudima starijima od 40 godina, koji su zaista doživjeli patnje 90ih. Valjalo bi ispitati jesu li hrvatski povijesni narativ, priče o patnjama i svečane obljetnice imale snažan utjecaj na mlađu populaciju. Nedostatak ovog istraživanja je manjak potpitanja o patnji sudionika – jesu li ju sami proživjeli, je li netko u njihovoj obitelji bio izbjeglica i slično. Mogli bismo ispitivati svijest žrtve na mlađoj i starijoj populaciji. Koliko je zaista viktimizacija grupe centralna za razvoj osobnog identiteta? Na našem uzorku nismo dokazali da je centralnost viktimizacije značajan prediktor pri zauzimanju stavova, bilo hostile ili prosocijalnih. Bilo bi zanimljivo ispitati ovaj konstrukt na uzorku Hrvata koji su zaista bili izbjeglice 90ih, jer bi viktimizacija mogla biti jedan od razloga zašto primjerice neki žive u dijaspori (Bilali i Vollhardt, 2019). Na razini grupe, viktimizacija nije nužno važan dio osobnog i kolektivnog identiteta svih članova grupe (Vollhardt i Nair, 2018). Neki članovi grupe smatraju da je važnije krenuti dalje i zaboraviti na prošlost ili barem pronaći načine prisjećanja prošlosti, ne dopuštajući joj da definira budućnost (Vollhardt i sur., 2021). Osim uzorka, jedan od većih nedostataka je korelacijska priroda ovog istraživanja. Nemoguće je odrediti uzročno – posljedičnu vezu između ovih konstrukata, moguće je samo utvrditi smjer i veličinu povezanosti. Moguće je da će u budućnosti više izbjeglica tražiti azil u Hrvatskoj. Integracija izbjeglica u

društvo dvosmjernan je proces te je potrebno uvažavanje i tolerancija Hrvata prema nekome tko dolazi iz drukčije kulture te ne poznaje jezik i običaje kako bi postao funkcionalan član društva. Ovi nalazi mogu biti korisni lokalnim zajednicama koje se više susreću s izbjeglicama i njihovim prihvaćanjem u društvo. Čini se da ukazivanjem na sličnosti proživljenih iskustava patnje Hrvata devedesetih i sadašnjih izbjeglica, a pritom ne umanjujući patnje jednih i drugih, možemo potaknuti ljude na uključivanje u pomaganje izbjeglicama ili barem umanjiti zauzimanje hostilnih i negativnih stavova. Također, možemo raditi na promicanju inkluzivne svijesti žrtve kako bi potaknuli i održavali pozitivne međugrupne odnose. Vollhardt (2015) navodi da se inkluzivna svijest žrtve promiče kroz edukacije u školi, uključivanje djece u grupe ili razmjene i naravno kroz medije. Mediji često kroje sliku o nekim događajima u društvu, tako da imaju važnu ulogu u stvaranju mišljenja i stavova. Neki portali nastoje pokriti i dobre priče, priče izbjeglica koji su morali otići iz domovine i započeti svoj život drugdje – ali su igrom slučaja su završili upravo u Hrvatskoj i odlučili ostati, ponovno izgraditi život (Krmpotić, 2020; Čatipović, 2020). Naglašavanjem sličnosti između patnje Hrvata devedesetih i sadašnjih izbjeglica možemo potaknuti ljude da se uključe u pomaganje izbjeglicama, barem u svojoj zajednici. Ovi nalazi su važni kako bismo stvorili okruženje tolerancije i prihvaćanja, kako za izbjeglice s Bliskog istoka, tako i za sve one koji odluče učiniti Hrvatsku dijelom svoj životnog puta.

ZAKLJUČAK

U ovom istraživanju ispitali smo ulogu percipirane svijesti patnje Hrvata 90ih na zauzimanje prosocijalnih (uključenost u pomaganje izbjeglicama) ili hostilnih (podrška pritvoru i kriminalizaciji izbjeglica) stavova prema izbjeglicama s Bliskog istoka. Nalazi pokazuju da jača svijest žrtve specifična za događaj predviđa zauzimanje prosocijalnog stava, a slabija zauzimanje hostilnog stava. Nadalje, regionalna ekskluzivna svijest žrtve prediktor je hostilnog stava, dok regionalna inkluzivna svijest žrtve nije prediktivna za stav prema izbjeglicama. I neke sociodemografske karakteristike te empatija predviđaju stav prema izbjeglicama u očekivanom smjeru: žene, „ljevičari“, visokoobrazovani i empatični su skloniji zauzimati prosocijalni stav, dok hostilni stav tendiraju zauzeti muškarci, „desničari“ i manje empatični pojedinci.

LITERATURA

- Baričević, V., i Koska, V. (2017). Stavovi i percepcije domaće javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i migrantima. *Zagreb: Centar za istraživanje etičnosti, državljanstva i migracija (CEDIM) i Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu.*
- Bar-Tal, D., i Antebi, D. (1992). Beliefs about negative intentions of the world: A study of the Israeli siege mentality. *Political Psychology, 13*, 633–645.
- BBC News (2015, 17.10.). *Migrant crisis: Hungary closes border with Croatia*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34556682>
- Bilali, R. (2012). Identity centrality and in-group superiority differentially predict reactions to historical victimization and harm doing. *International Journal of Conflict and Violence (IJCIV), 6*(2), 321-337
- Bilali, R., i Vollhardt, J. R. (2013). Priming effects of a reconciliation radio drama on historical perspective-taking in the aftermath of mass violence in Rwanda. *Journal of Experimental Social Psychology, 49*(1), 144–151.
- Bilali, R., i Vollhardt, J. R. (2019). Victim and perpetrator groups' divergent perspectives on collective violence: Implications for intergroup relations. *Political Psychology, 40*, 75-108.
- Čatipović, Sanja (2020, 1. siječnja). *Novi život u Hrvatskoj: potraga za sirijskim izbjeglicama koje u Karlovcu imaju novi dom*, <https://www.rtl.hr/vijesti-hr/potruga/3623749/novi-zivot-u-hrvatskoj-potruga-sa-sirijskim-izbjeglicama-koje-u-karlovcu-imaju-novi-dom/>
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 44*(1), 113–126.
- Elcheroth, G. (2006). Individual-level and community-level effects of war trauma on social representations related to humanitarian law. *European Journal of Social Psychology, 36*(6), 907–930.
- Ferguson, N., Burgess, M., i Hollywood, I. (2010). Who are the victims? Victimhood experiences in postagreement Northern Ireland. *Political Psychology, 31*(6), 857–886.
- Hasson, Y., Tamir, M., Brahm, K. S., Cohrs, J. C., i Halperin, E. (2018). Are liberals and conservatives equally motivated to feel empathy toward others?. *Personality and Social Psychology Bulletin, 44*(10), 1449-1459.
- Jetten, J., Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., i Spears, R. (2001). Rebels with a Cause: Group Identification as a Response to Perceived Discrimination from the Mainstream. *Personality and Social Psychology Bulletin, 27*(9), 1204–1213.
- Krpotić, Željka (2020, 6. listopada). *Deportirali su ih u Hrvatsku: išli su ponovo u školu, rade od jutra do sutra i žele ostati – kod nas,*

<https://www.24sata.hr/lifestyle/deportirali-su-ih-u-hrvatsku-isli-su-ponovo-u-skolu-rade-od-jutra-do-sutra-i-zele-ostati-kod-nas-718975>

- Nejašmić, I. (2014). Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. *Migracijske i etničke teme*, 3, 405-435.
- Noor, M., Brown, R., Gonzalez, R., Manzi, J., i Lewis, C. A. (2008). On Positive Psychological Outcomes: What Helps Groups With a History of Conflict to Forgive and Reconcile With Each Other? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(6), 819–832.
- Schori-Eyal, N., Halperin, E., i Bar-Tal, D. (2014). Three layers of collective victimhood: effects of multileveled victimhood on intergroup conflicts in the Israeli–Arab context. *Journal of Applied Social Psychology*, 44(12), 778-794.
- Szabó, Z. P., Vollhardt, J. R., i Mészáros, N. Z. (2020). Through the lens of history: The effects of beliefs about historical victimization on responses to refugees. *International Journal of Intercultural Relations*, 74, 94-114.
- Tadić, A. (2018). *Međugrupna prijateljstva i stavovi građana Republike Hrvatske prema imigrantima*. [Neobjavljeni diplomski rad]. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Tropp, L. R., i Tropp, L. (Eds.). (2012). *The Oxford handbook of intergroup conflict*. Oxford University Press.
- Vollhardt, J. R. (2009). *Altruism Born of Suffering and Prosocial Behavior Following Adverse Life Events: A Review and Conceptualization*. *Social Justice Research*, 22(1), 53–97.
- Vollhardt, J. R. (2012). Collective victimization. In L. R. Tropp (Ed.), *The Oxford handbook of intergroup conflict* (pp. 136–157). New York: Oxford University Press.
- Vollhardt, J. R. (2013). “Crime against humanity” or “crime against Jews”? Acknowledgment in construals of the Holocaust and its importance for intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 69, 144–161.
- Vollhardt, J. R. (2015). Inclusive victim consciousness in advocacy, social movements, and intergroup relations: Promises and pitfalls. *Social Issues and Policy Review*, 9(1), 89-120.
- Vollhardt, J. R., i Bilali, R. (2015). The role of inclusive and exclusive victim consciousness in predicting intergroup attitudes: Findings from Rwanda, Burundi, and DRC. *Political Psychology*, 36(5), 489-506.
- Vollhardt, J. R., i Nair, R. (2018). The two - sided nature of individual and intragroup experiences in the aftermath of collective victimization: Findings from four diaspora groups. *European Journal of Social Psychology*, 48(4), 412–432.

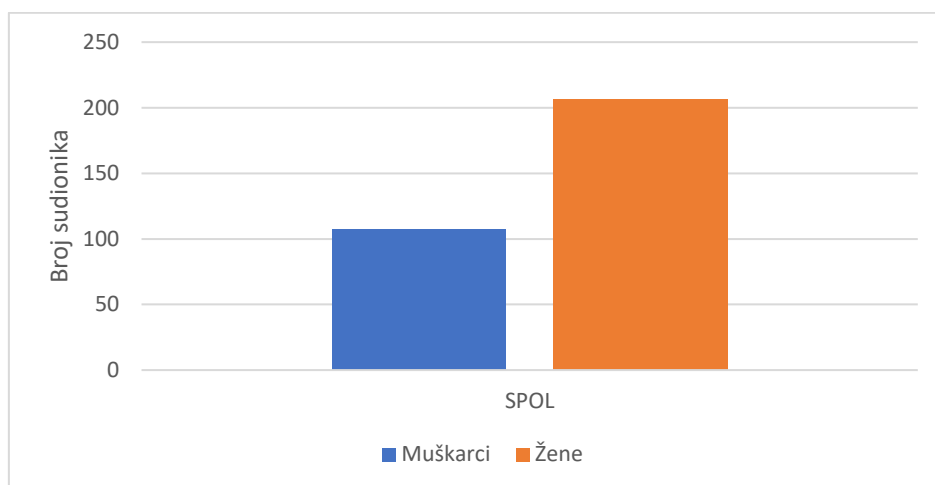
Vollhardt, J. R., Cohrs, J. C., Szabó, Z. P., Winiewski, M., Twali, M. S., Hadjiandreou, E., i McNeill, A. (2021). The role of comparative victim beliefs in predicting support for hostile versus prosocial intergroup outcomes. *European Journal of Social Psychology*. Published. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2756>

Vollhardt, J. R., Nair, R., i Tropp, L. R. (2016). Inclusive victim consciousness predicts minority group members' support for refugees and immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, 46(6), 354-368.

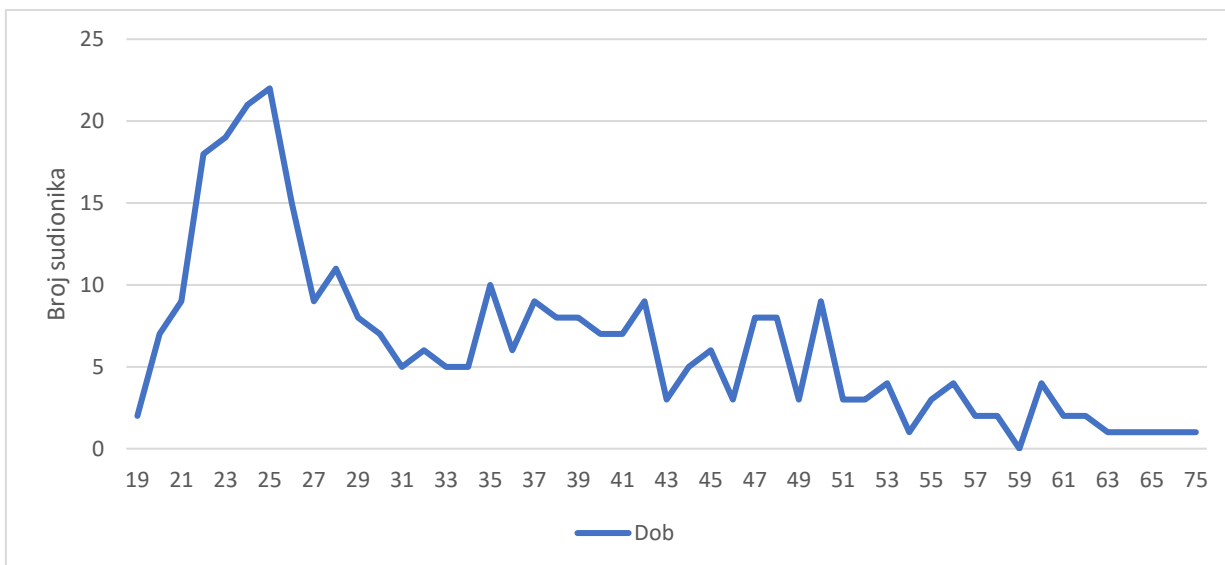
Waytz, A., Iyer, R., Young, L., i Graham, J. (2016). Ideological differences in the expanse of empathy. *Social psychology of political polarization*, 61-77.

PRILOG

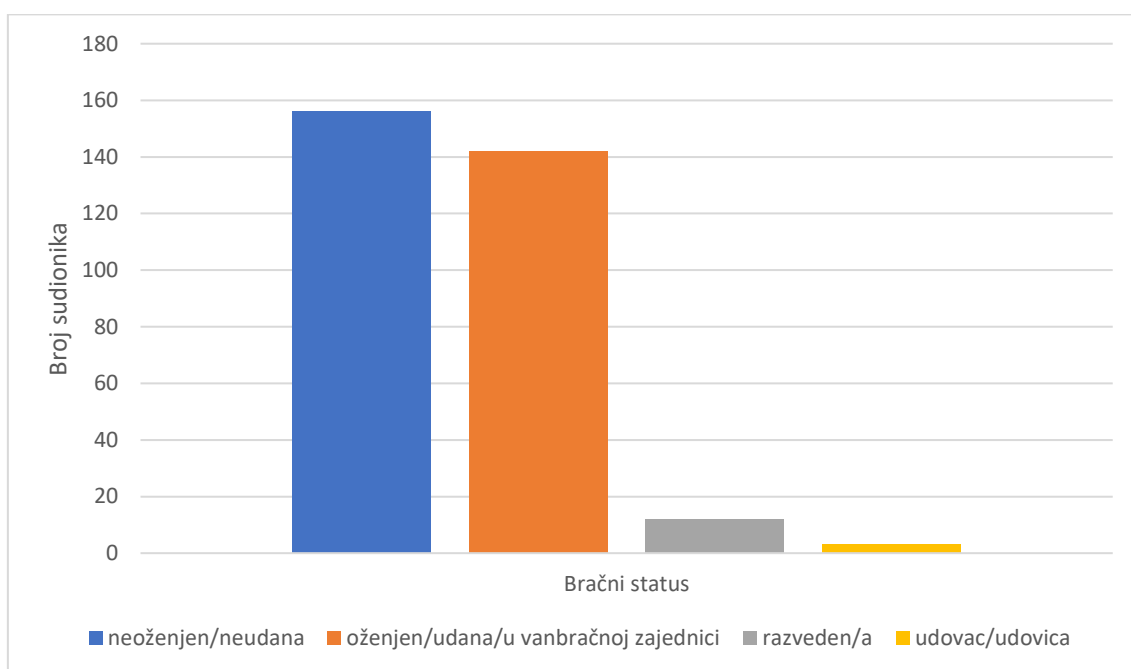
Slika 1 Podjela sudionika po rodu (N=313)

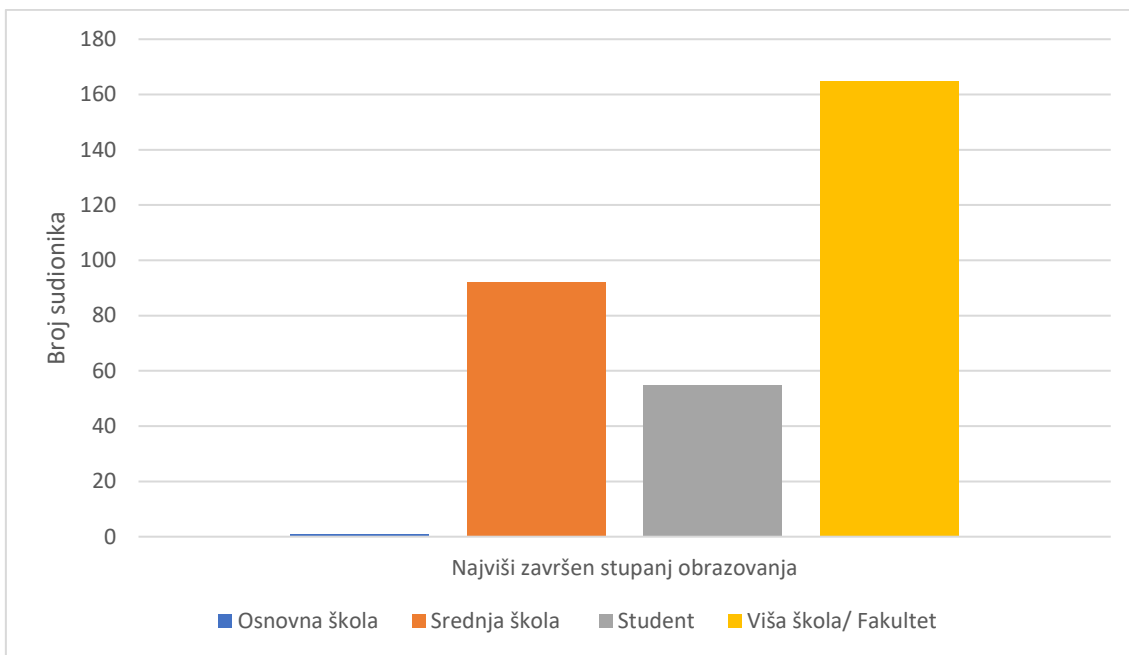
Slika 2 Podjela sudionika prema dobi (N=313)

Slika 3 Podjela sudionika prema bračnom statusu (N=313)

Slika 4 Podjela sudionika prema završenom stupnju obrazovanja (N=313)

Slika 5 Podjela sudionika prema političkoj orijentaciji (N=313)

